

Od Kotelj do Belih vod

Prežihov Voranc

Še čisto majhen sem bil, ko sem že slišal pripovedovati o Belih vodah. Rastli smo pod vznožjem Uršlje gore na njeni nicinski strani, Bee vode pa so bile nekje na drugi strani Uršlje gore, na njeni sončni strani, kjer se razprostira s sončnimi žarki prepredena pokrajina, lepa, svetla in topla. In s hrepenenjem nicinskih ljudi po soncu, po svetlobi sem že od svojega prvega spomina hrepenel za temi Belimi vodami.

Toda mnogo let je minilo in že odrastel sem bil, ko se mi je moja otroška zaobljuba, romati k Belim vodam, izpolnila. Čeravno sem bil od tistih dob, ko se mi je prvič porodilo hrepenenje po Belih vodah, prehodil že dokaj sveta, sem se vendar odpravil na pot s takimi čustvi, kot li prvič zapuščal naš hotuljski kraj. Zazorjeno življenje se je umaknilo v mladostne sanje in spet so stale pred menoj tiste Bele vode, katere je moja duša zalivala s svetimi občutki in kjer se razgrinja večna lepota in pravica tega sveta.

Na binkoštni ponedeljek je pri Svetem Križu nad Belimi vodami velik shod, na katerega so romali včasih tudi Korošci v velikem številu. Tudi mi smo se odpravili na ta shod. To je najlepši čas za romanje, čas, ko vigred prehaja v poletje, ko zelene in cveto tudi že vse planine, po katerih je hod k Belim vodam. Pot do Belih vod traja iz Kotelj pomalem skoraj ves dan in vodi, ko se popneš iz doline, skorajda ves čas po višini okoli tisoč metrov. Krasen razgled se ti odpira na gorsko in na dolinsko stran in venomer zreš pred seboj ostri vrh Svetega Križa, kamor si se napetil kot romar.

Ko smo prekoračili Godčevo sedlo in zadnjikrat pogledali dol na našo hotuljsko stran, smo jo pri Naravniku zavili na levo po pobočju Uršlje gore, koder se vije zložna pot do razvodnega grebena med Mežo na eni in med Mislinjo in Pako na drugi strani; po njem vodi pot vse do Belih vod.

Med nenaporno hojo preko južnega pobočja Uršlje gore si lahko napaseš oči na veličastnem razgledu po divjem svetu, ki se odpira pred teboj. To je tisti kot koroške dežele, v katerem zbira Meža svoje studence. Na desno se vzdigujejo skalnate stene široke in ponosne Pece, pod katero dremlje kralj Matjaž in čaka ure, ko ga bo narod prebudil, da ga zbere in povede v boj za svobodo. Malo naprej, na levo, zapira zapad na videz pohlevna, a ne mnogo nižja Ovšova. Potem zaslanja razgled zobata Raduha, izza nje se svetijo razbite strmine Savinjskih planin, Ojstrice, Brane, Kočne. Od Raduhe proti vzhodu se vleče dolgi, obraščeni hrbet Smrekovca, katerega nadaljuje Kramarica, ki pada v nižavo prav tam, kjer vstaja iz mozirskih globač Sveti Križ Belih vod. Od njega sem pa vodi razvodni

greben do Uršlje gore, ki zapira to veličastno in divjo pogreznino, ki jo cepijo in prerivajo korita in črnjanske, topljanske, bistranske, koprivske, javorske, jazbinske globače. Vsa ta pogreznina ne izdaja skoraj nobenega življenja; vse je preraščeno, razrito, polno temnih prepadov. Pred sto leti je čez to veličastno in mirno pokrajino še krožil ponosni orel od Uršlje gore do Pece . . .

Hodimo mimo nekdanj velikih, mogočnih, a sedaj že desetletja razpadajočih planinskih kmetij, mimo Naravnika, Jelena, Lavtarja. Skozi moje mladostne sanje o sončnih Belih vodah prodira resničnost današnjosti. Proti koncu preteklega stoletja je vse kmetije na južnem pobočju Uršlje gore in Pogorja pokupil kmečki veljak Plešivčnik iz Gornjega Razborja. Starodavno Plešivčnikovo planinsko naselbino je s tem povečal na skoraj 2000 hektarjev zemlje, ki je bila pokrita s krasnimi, stoletnimi gozdovi. Postal je veleposestnik, industrijalec, veletrgovec. Ta mogočnost pa se je pred skoraj 40 leti zrušila zaradi raznih neuspešnih špekulacij in vsa Plešivčnikova last je prešla v roke grofa Thurna, ki je na ta način zaokrožil svoja posetva in dobil celo Uršljo goro v svojo last. In kakor s to goro se je že prej zgodilo s Smrekovcem, z Bistro, s Pogorevcem, skoraj z vso Ovšovo. Od Uršlje gore pa vse do Železne Kaplje ti ni treba stopiti z grofovega sveta. Od tam pa lahko nadaljuješ pešpot naprej po Karavankah zopet po sami gosposki zemlji.

Ta proces kapitalističnega prodiranja na deželo, čigar posledica je bilo razpadanje kmečkih posestev, so naši rodoljubi imenovali „beg z dežele“, kakor da bi šlo za nenadno romantično obsedenost kmečkega ljudstva, ne pa za trd in neizprosni zakon gospodarskega razvoja človeške družbe. In stvarno to tudi ni bil „beg z dežele“, kajti istočasno, ko so propadala kmečka posestva, so se polnile bajte in bivše ovčje staje z drvarji, najemniki, gostači, knapi in raznimi drugimi ljudmi na potisku.

Po gozdnati poti smo priromali še dopoldne do Križanove bajte, ki se nahaja prav tam, kjer se razvodni greben bivše koroško-štajerske meje stika s pobočjem Uršlje gore. Začrnelo ostrešje z zidarskim podkletjem, to so zadnji ostanki nekdanj tako znamenite Križanove krčme, ki zdaj služi le še za shrambo mrve. Smrekovi in mecesnovi gozdovi so od vseh strani pritisnili že skoraj pod bajtin kap.

Križanova bajta je bila v prejšnjih časih na osamljenih potih, ki so vodile za Uršljo goro iz Koroške na Štajersko, znano pribežališče kramarjev, sejmarjev, prekupčevalcev, še bolj pa tihotapcev in drugih beguncev in popotnikov, ki so se ogibali glavne poti iz Črne v Šoštanj čez Šentvid. Tod so se krepčali številni romarji svete Uršlje, Belih vod, Nove Štiffe, Višarij, Petrovč, Gospe Svete. Široko odprta kletna vrata, iz katerih so dišala vina, pometeno gumno, mehači in citraši so vabili spokorjene grešne romarje, ki so se vračali pod bremenom odpustkov, da jih tukaj odložijo in pozabijo

v vinu, pesmi in plesu. In marsikatera stara babnica, ki je romala po od-pustke bosa in lačna, se je tu z izpodrečanimi krili zavrtela po gumnu. Ljubice gospodarjev in ljubčki gospodinj, ki so romali zato, da se skrivaj snidejo z njimi in da jim bog preloži presladke grehe, so se tu spozabljali ob vinski kapljici in ob veselem rajanju. Marsikatera skrivna storija o sej-marjih, ki so izginili za Uršljo goro, o prekupčevalcih, ki so jih za vedno požrli črni gozdovi, se je porodila tu.

Vse te stoletne idile Križanove bajte zdaj že davno ni več. Toda zdi se nam, da diše ta mir, ki obdaja sedaj ta kraj, močno kmečko poezijo skrivnostne preteklosti, polno romantike in neizumrlega življenjskega do-gajanja, ki živi v tej gozdni samoti svoje večno življenje...

Od Križanove bajte se zasučemo proti jugu. Gozdovi, sami temni goz-dovi. Čim bolj se oddaljujemo od Uršlje gore, tembolj na široko se dviga njeno pogorje. Na levo leži plešivski kot, pogled na samo domačijo, ki je zdaj sedež gozdarske uprave tega grofovskega revirja, pa nam zastira le-sovje. Hodimo po poti, kjer je pred več ko tristoletni hodil škof Tomaž Hren, ki je trikrat plezal na goro Plešivec, kjer se je zidala cerkev svete Uršule. Zidali so jo predniki Plešivčnikov, Naravnikov, Močivnikov, po katerih svetu smo hodili in hodimo in katerih ognjišča so se zrušila pod udarci ka-pitalizma; zidali so jo kot najvišji, najvidnejši spomenik zmage nad pro-tesantizmom v teh krajih, za božjo gnado svojih protestantovskih očetov in dedov.

Ko se dvignemo na Razbor, se nam odpre lep pogled na Pohorje in na gornji konec Mislinjske doline. Kako je ta pogled ves drug od pogleda na desno v črnjanski kot. Tam vse divje, temno, skoraj neobljudeno, a štajer-ska stran polna krtišč, kvotišč in zaplat, koder rijejo Štajerci za vsakda-njih kruhom. Planinskih divjin vajeno oko se kar ne more navaditi te pi-sane podobe.

Sonce je že na poldne, ko se pomikamo proti Šentvidu. Gremo po samih lesovih in dobro razločiš, kdaj si na grofovskem in kdaj na kmečkem svetu. Na grofovskem nas obdajajo temni lesovi, da ne vidimo nikanor, a kadar se začno svetlikati prelihe, vemo, da smo na zasebni lastnini še sa-mostojnost kmetov. Tem samostojnim posestnikom se moramo zahvaliti, da vidimo, kako smo pustili na levi Razborje za seboj in krenili mimo ne-prijazne velunjske globače, da moremo pokukati v šaleško in v savinjsko dolino, odkoder se v sončnem blesku svetlikati Paka in Savinja.

Na desno se vijemo mimo javorske fare, Javorij samih pa ne vidimo, ker so skrite za dolgim hrbtom. To so tiste Javorje, ki so nekdam slovele, po bogatiji, po razviti ovčji reji in po tem, da se je tam pojedlo največ ovčjega mesa. Kako mogočen je bil nekdam ta sloves, nam spričuje Jaka Papler, ki je pred več ko petdesetimi leti tam fajmoštroval in bil primoran,

svojim faranom opisovati dobrote in lepote nebeškega kraljestva raz prižnico na tale način:

„Ovčje meso in kislo zelje imate za najboljšo stvar na svetu. Toda povem vam, preljubi moji farani, da vse to še rit ni proti dobrotam nebeškega kraljestva.“

Dandanašnji tega javorskega slovesa ni več; grof je s pokupom mogoč-nih kmetij uničil ovčjereje. In dandanašnji bi fajmoštru Jaki Paplerju ne bilo tako težko, predočevati svojim faranom dobrot nebeškega kraljestva; kajti ogromna večina bi te dobrote pojmila, če bi jih popisal samo s ko-ruznim dušem in s kislim zeljem...

Pri Šentvidu, podfarci zavodniški, se svet spet nekoliko razširi in raz-jasni. Na sedlu smo, ki ga seka cesta iz Črne na Koroškem v Šoštanj na Šta-jerskem in ki je najvažnejša zveza na tej meji od mežiške doline pa do Jezerskega.

Tik za cesto je razčeperjen Šentvid. Cerkev je v starih časih postavil kmet Bačovnik, da pomiri verne duše svojih prednikov, ki so tod okrog zastoj iskale večnega počitka in so vse noči prejkale. Te izgubljene duše so bili nekdanji Bačovniki in bačovski hlapci, ki so na tem sedlu prežali za samotnimi potniki in za bogatimi kramarji ter jih pobijali in plenili. Verne duše so bile z dozidano cerkvijo odkupljene, lesovi so utihnili, toda živi po-tomci tega Bačovnika, čigar kmetija je že pred petdesetimi leti z mnogimi drugimi sosednjimi kmetijami prešla v grofovsko last, se sedaj namesto ver-nih duš potikajo po raznih samotnih bajtah tod okrog in čakajo odrešenika, ki bo prišel in jih bo odkupil...

Nedaleč od cerkve stoji Virtičeva bajta, starodavna krčma ob tej sa-motni poti na zeleni planinski jasi. Kakor Križmanova bajta tam pod Uršljo goro, tako in še bolj je ta bajta zavita v romantično preteklost skrivnostnih storij in prigodb z romarji, kramarji in popotniki. Pri Virtičevi bajti še dandanes bog roko ven moli, čeprav ne iz tiste nekdanje lepe, široke in nizke lesene stavbe s podzidano kletjo, ki je tako harmonično spadala v pla-ninsko okolje, temveč iz nove, visoko našopirjene, židane spake z visokimi okni kulturnega, modernega izgleda, ki spada sem kakor govno v smetano. Kljub dobri postrežbi se človek čisto nič ne počuti domačega, temveč se mu zdi vse hladno in tuje; zato jo zelo hitro pobriše iz tega sicer tako prijaz-nega in ljubega kraja ter jo mahne okrog Tolstega vrha proti romarskemu cilju.

Pod nami so spet globače, so bregovi, ali pogled nanje je čisto drugačen, kot pa je bil na poti od Uršlje gore do sem. Ko da bi prišli v deželo s čisto drugo rastjo. Hodimo po slemenih in hrbtiščih Senovršnikov, Kozamirjev, Slemenškov, Počivavcev, katerih domovi čepijo po bregovih in sedlih kot oskubljena gnezdišča. Same goličave, poseke, nepregledne površine grmovja in host. Še pred desetletji so bili ti kraji bahato zaraščeni s črnino, zdaj pa

se zde kot obraslike posušenih seskov, iz katerih je iztekel poslednji sok. Na njih se poznajo le še obrisi pohlepnihih ustnic raznih lesnih črvov, ki so jih izsesali. Prava podoba požrešnega oderuškega gospodarstva. Gremo mimo nekdanj slavnoznane senovrške kleti. Tudi ta je mogoče več rodov tešila lačne in žejne romarje in popotnike in o tem pričajo njeni mogočni zidovi. Ali tudi njena tradicija je že davno pri zlodju. Na njenih oknih ne cvetijo nageljčki, iz njenih kleti ne diha vinski hlad; namesto tega se sušijo po oknih plenice, iz kleti pa smrdi kozji gnoj. Danes je pribežališče številne delavčeve družine, ki na tem robu čaka, kaj ji bo prinesel oče za pod zob, kadar se vrne iz tri ure oddaljenega Šoštanja, kjer dela v Vošnjakovi usnjarni.

Pri Počivavcu se spustimo navzdol proti šenkriški gori. Široka domačija stoji oblita z večernim soncem na desno od nas. V prejšnjih časih so bile počivavske parne ob tem času polne romarjev in romaric, ki so v njih prenočevali in počivali. Odtod menda tudi kmetovo ime. Pod prelazom stoji močna in košata smreka, vidi se, da jo je sekira nalašč obvarovala, ker je najdebelejša od vsega drevja v gozdu. Na njej visi božja martra, vsa s platinjskim mahom obrasla. Pravijo, da je bil včasih pod božjo martro tudi napis, danes ga ni več. Toda vsak romar izve, kakšen pomen ima ta božja martra. Ko je bila smreka še majhen koš, je k Belim vodam romala mlada dekla bogatega kmeta iz Podjune, ki je bila nosna z gospodarjem, a je hotela poprositi pri Svetem Križu in se je zato zaobljubila k Belim vodam, da bi jo bog obvaroval sramote. Ko je pozno na večer priromala do te smreke, ji je postalo slabo, zlezla je pod koš in porodila otroka. Zjutraj so jo našli romarji mrtvo, njo in otroka...

Sonce se je že skrilo za Smrekovec, ko se pričnemo vzpenjati iz belovoškega sedla na hrib Svetega Križa. Zlati sončni žarki se prelivajo visoko nad nami in še tam daleč obsevajo zemljico štajersko ter jo barvajo s prelestno zarjo. Pod visokim krovom teh žarkov se zbirajo ob pobočju Smrekovca in Kramerice nicinske¹ sence, ki se počasi ovijajo okrog gorskih selišč Brložnikov, Zaločanov in Leskovcev. Spodaj pod nami pa zmeraj glasnejše šumi korito Ljubije...

Ko se bližamo vrhu, postajajo romarske skupine zmeraj bolj goste. Odbinkoštnih praznikih pritisne toliko štajerskih grešnikov, da jih pride ddo kakih pet tisoč po odpustke. Nekatero skupine se vzpenjajo na goro s petjem in z molitvami, druge, ki niso z grehi tako obložene, se pa podvizajo s smeehom in šalo. Na vrhu pa se vse zlije v morje rumenih haderc,² ki obdajajo cerkev od vseh strani.

Štajersko ljudstvo poje, vsa cerkev poje pri večernicah in po večernicah, ko se množica spet razlije po tesnem prostoru okrog cerkve in pod cerkvijo, o,

¹ nicina, osojna stran.

² rut.

prepeva dalje v noč. Med stojnicami je gneča, šum in vrišč, po gostilnah petje in razposajen vrišč. Ognji zaplapolajo okrog cerkve, okrog hiš in po gozdnem bregu, rumeni plameni ožarjajo razgrete romarske obraze, ki ugašajo in se zopet užigajo. Na samotnih stezah urni, bežeči koraki... po ozračju šepet, smeh in vriski dolgo v noč. Kakor svetel stožer se dviga vrh Svetega Križa visoko v nočno nebo iz globokih in črnih prepadov, ki ga obdajajo.

Tja v tak črn prepad so v davnih časih vrgli srditi romarji pregrešen romarski par, ki je šel spat za veliki oltar in se je ponoči, ko je mislil, da že vse spi, vdal pregrešni ljubezni.

Za cerkvijo, na robu skoraj navpične strmine so svete stopnice. Te svete kamnite stopnice, ki vodijo visoko v malo kapelico, so pravo pribežališče za vse grešnike in grešnice. Vso noč se pomika neprekinjena veriga romarjev po njih. Počasi leze ta veriga sklonjenih spokorjencev navzgor, kajti čez te stopnice bognedaj peš, temveč je treba predrsati po kolenih, od vrha do tal. Spokorjencem sevata na obrazih popolna vdanost in popolna odsotnost za vse, kar se godi okrog njih. Počasi, komaj gibno se pomika veriga skozi ozka vrata, ki vodijo na vrhu v kapelico. Ta ozka vrata imajo po ljudskem izročilu to prečudno lastnost, da ne puste skozi takih grešnikov, ki te spokorniške poti ne opravijo s skesanim srcem. Tako so na primer pred mnogimi leti kar same od sebe priškrnile nekega debeluhastega lesnega trgovca iz Šoštanja, ki je skozi to ozko odprtino hotel stlačiti vse bajte in kmetije, ki jih je bil v teku let nagraabil po okolici... Nihče ga ni mogel iz te pasti osvoboditi, vsi duhovniki, kolikor jih je ta dan bilo pri Svetem Križu, niso mogli zagovoriti hudega duha, da bi ga izpustil iz podbojev. Vsi so bili namreč grešniki in njihova prošnja ni nič zalegla. Šli so po dekana v Škale, da zagovori hudega duha. Dekan je prišel, a komaj se je bil približal stopnicam, je začel hudi duh s tako silo zganjati okrog svetišča, da jo je dekan odkuril z gore. Dekan je bil velik grešnik in je zato hudi duh imel tako moč do njega.

Potem so šli po opata v Celje. Toda tudi ta opat ni bil čist in komaj je prispel vrh gore, je hudi duh že zopet začel zganjati in opat je moral neopravljenih rok pobegniti, ako si je hotel rešiti dušo pred peklom. Ko so skoraj že obupali, da bi rešili lesnega črva iz objemov svetih stopnic in si je hudi duh že roke mencial od veselja, da so se kar iskre vsipale z njih, so našli v Šempavlu na Koroškem nekega starega meniha, ki je bil že na pol gluh in na pol slep. Šele ta menih je bil čist in je imel toliko moči, da je pregnal hudobo in so svete stopnice vendarle spustile že na pol mrtvega romarja iz svojih čeljusti. In ljudje trdijo, da od tistih dob noben lesni trgovec ne roma več po odpustke po svetih stopnicah...

Mi Korošci se v tem romarskem vrvežu počutimo precej osamljene; malo nas je, ker zdaj ne prihajajo več procesije iz Podjune in sem od Laboda,

kakor včasih. Meja in druge šege in nove skrbi so temu krive. Zato se hitro zatečemo v mežnarjevo klet, kamor že od nekdaj zahajajo koroški romarji.

Sedanji mežnar seveda že davno ni več podoben tistemu v starih časih, ko je še stari Kravpogar iz Kotelj, tisti, ki je bil 24 krat camar, vodil romarje iz mežiške doline k Belim vodam. Tisti mežnar je bil namreč zelo star in zelo slab na prsih, pa ni mogel potegniti iz soda vina, ki so ga Korošci hoteli piti. Zato je poprosil tega vojvodo, da mu ga on potegne. Ta je naročilo tako temeljito izpolnil, da je bil kmalu primoran zapustiti klet in je kot senca odvehal pod najbližji rob, kjer se je zvalil na tla in prespal vso noč, kakor bi ga bil ubil. Za njim so potem še štirje koroški romarji potegovali vino iz soda z istim uspehom...

Takrat še niso imeli v mežnarijah prozornih steklenih cevi temveč le rastlinske. Danes so ti časi že davno minili, toda kljub temu se le dobro počutimo v mežnarjevi kleti, sredi številnih štajerskih romarjev, ki tukaj tešijo svoje grehe, kakor jih tešimo tudi mi. In kakor se pravim romarjem spodobi, ostanemo tudi mi vso noč pokonci, ker le na ta način postanemo deležni vseh odpustkov, da jih drugi dan odnesemo nazaj proti Uršlji gori...

Osnove in presoja filozofije Franca Brentana, osnovalca nove nemške filozofije

Cene Logar

(Nadaljevanje.)

29. Toda s čustvi in voljo ne dojamemo vrednot in nevrednot. To Brentano posebno poudarja in sicer zato, ker so v tem zagrešili nekateri izmed njegovih učencev težke in daleč segajoče napake. Brentano je odločno proti temu, da bi nam vsak izmed psihičnih elementov prezentiral, podajal svojski predmet, ampak se vsi nanašajo na en objekt in ta je vedno realen, je vedno stvar. Tukaj so se motili Husserl, Meinong, Marty iz njegove neposredne šole, kot tudi njegovi posredni učenci (M. Scheler, N. Hartman) in mnogi ostali filozofi. Imeli so opravka s kompliciranimi psihološkimi fikcijami, a niso spoznali, da so fikcije.

30. Po Brentanu ne moremo imeti ničesar drugega za objekte psihičnih odnosov kot stvari, realnosti.¹⁸ Glede tega je v svojih mlajših letih bil drugačnega prepričanja, Mislil je, da imamo tudi predstave o nerealnem. Toda pozneje je uvidel, da je imel opravka s komplicirano fikcijo, ki jo je treba dešifrirati in ji dati realen pomen. Prej je

¹⁸ prim. „Psychol. v. emp. Standp. II.“, „Kategorienlehre“, „Wahrheit und Evidenz“.